

Kétszemélyes játék

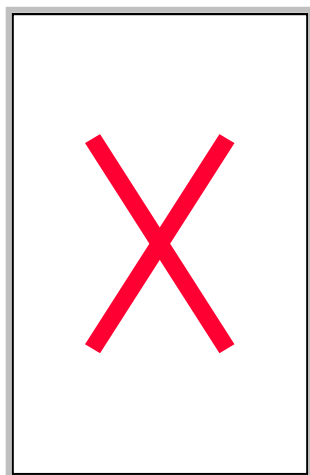
TEMESI FERENC: KIRÁLYÁLDOZAT

„A sakkasztala kockái: éj és nap.
Bábuk vagyunk a sors keze alatt,
ő játszik velünk, tologat, kiüt,
és a sötét dobozba visszarak.”

(Omar Khajjám)

Temesi Ferenc életművét két fő csoportra lehet felosztani: a nagy(obb) regényekre és más jellegű írásokra – ezek rövidebbek, novellák, elbeszélések vagy meghatározhatatlan műfajú szövegek, amelyek egy része a regények keletkezéséről, létéről, utóhatásáról szól. A nyáron megjelent *Királyáldozat* című regény az előbbi csoportba tartozik.

A *Por–Híd–Pest* ciklus egységet alkot, lezár egy történetet: a *Pest* ott végződik, ahol a *Por* kezdődik, és ez a visszatérés a kezdethez örökös körforgalomba irányítja a három művet. Összetartja őket a cselekmény, a családhoz és annak történetéhez, a Szegedhez és Szeged múltjához való ragaszkodás, a szövegi nyelv. És a szerkezet, illetve azok különbözősége: a lexiko-

nos címszó-keresgélő játékok felváltja a Tarrot és a kínai jövőmondó pálcikákkal való bibelődés, ezt pedig a titkos kínai hadművészet hadicseleinek megfejtése. A regények érthető a szerkezeti megoldások fölfejtése nélkül is, de azokkal teljesebb az olvasat.

Igy van ez Temesi új regényében is. A szerző most sakkpartira hívja ki az olvasót, vagy pontosabban: kibicszerepet kínál fel neki. Mert a *Királyáldozat* – mint a címéből is sejthető – egy sakkjátzma lépései szerint szerveződött regény.

A sakk szó első hallásra csupán a keleti eredetű, táblás szellemi-logikai játékot idézi fel bennünk. Már gyermekkorunkban megtanultuk, a bábukkal hogyan léphe-tünk a nyolcszor nyolcas pepita táblán, azzal a céllal, hogy az ellenfél királyát olyan helyzetbe kényszerítsük, ahonnan már nem tud ellépni, „megöljük” vagy megadásra kényszerítjük. Ez a matt, a sakk végső lényege. Kezdő játékosok megelégszenek az ellenfél bábuinak letakarításával, gyakorlottak szisztémák, lépéskom-binációk és állásminták felhasználásával akarják elérni céljukat. Előbbi jóformán találmányra tologatja katonáit, utóbbi megfontoltan, sokat gondolkodva lépked.

A sakk azonban szimbolikus jelentést is hordoz magában: a világos és sötét (fehér és fekete) bábuk és mezők a világ ket-tősségét jelenítik meg. Vannak jó és gonosz hatalmak, amelyek kozmikus össze-csapását szimbolizálja a hatvannégy me-zőn lefolytatott parti. A fehér és fekete az

Magyar Könyvklub
Budapest, 2000
183 oldal, 1660,- Ft

egyik legősibb ellentétpár, jelentheti a nap-palt és éjszakát, Napot és Holdat, férfit és nőt, szerencsét és szerencsétlenséget. A két ellenfél szabad akartból mozgatja bábuit, de a lépések elkerülhetetlenül következményeket vonnak maguk után. Így tehát a szabad akarat és a végzetszerűség is jelen van a játéokban. Akár az életben.

E szimbolikus jelentésnek különböző rétegeit a művészek már régen alkalmazták műveikben. Elég csak a hátsó borítón (és a regényben is) megemlített Stefan Zweig *Sakknovellájára*, vagy Lewis Caroll *Alice Tükkországbanjára* gondolni: előbbinél az ellentétesség a két sakkozó jellemében is megfigyelhető, de főleg a korábban börtönbe zárt szereplő tudatában: az egyedül s ráadásul fejben való sakkozástól szellemi szabadságot remél (a fizikális bezártság ellensúlyozására), de fehér és fekete egyszerre jelen-való-léte miatt tudata meghasad: önmaga ellenfele lesz. Caroll kislány hőse a sakk teljes logikussága helyett az élet kozmikus és képtelen logikájával (logikátlanságával) találja szembe magát. A magyar irodalomban Karinthy Frigyes *Sakkozók és Sakkozók 1916-ban* című novellájában a sakk maga a történelem: az ellenfelek tankokkal, naszádokkal lépnek, gyalogok helyett gyalogosezredeket tologatnak – megvívják az első világháborút. Kosztolányi *Sakk-mattjában* az elbeszélő végső mattja az élethez és az önbecsüléshez, emberi tartáshoz való ragaszkodását fejezi ki: addig hagyta magát haldokló ellenfelének. Újabban Tandori Dezső verseiben találkozhattunk a sakk lépéseivel: ő a hagyományos nyelvi közlést próbálta meg helyettesíteni a sakk jelrendszerével. A legismertebb sakkjátszmát milliók követték figyelemmel: a partit Dale Cooper és Windom Earl játszotta, David Lynch kultikusá vált filmsorozatában, a *Twin Peaks*ben. Ott sakk és élet nemcsak szimbolikusan egyezett meg: ha Earl ütött, valaki meghalt.

Temesi *Királyáldozata* egy amatőr és egy mexikói nagymester lépései alapján szerkesztett regény. A lépések – a történet.

A regény az eddig Szeles András, Zoltán István, Tengődi Zoltán neveket használó, most Tamási Gábornak nevezett férfi és Villám Vera szerelmét és szakítását mondja el, miközben sok szó esik az írásról (T.G. író) és az ivásról (mint a pennát, az italt sem veti meg). A cselekmény 1990 és 1993 között játszódik. A történet ezúttal ízig-vérig budapesti: a regényben mindössze egy kicsiny rész játszódik Szegeden, s mindössze egy mondat hangzik el ö-ző nyelvjárásban. Mintha Temesi a *Pesttel* „leszámolt” volna Szegeddel: témája, nyelve s történetei ezúttal jellegzetesen fővárosiak.

Megszokhattuk már, hogy Temesi regényeinek nyelve sohasem egyrétegű – eddig időbeli és térbeli eltérés volt az egyes szövegrészek ábrázolta tartalom, így azok nyelvi (nyelvjárási) megformáltsága között is (gondoljunk csak a *Por* régi szegedi szócikkeire, a *Híd* összeérő történeteinek szegedi szálára vagy a *Pest* Szegedről érkezett s feldolgozandó iratsomójára) –, most sincs ez másképp: a sakkparti két játékos: két elbeszélő. Mindketten Budapesten élnek, majdnem „ugyanazt” a nyelvet beszélnek. A különbség életkorok eltéréseiből adódik: a regény nem más, mint egy tizenhét éves gimnazista lány és egy negyvenéves író „párbeszéde”. A könyv huszonhárom fejezetének mindegyike két részből áll: a lépésváltások első felének szövegbeli megfelelőjét a lány (világos) mondja el, a másodikat a férfi (sötét). Szociolektusuk eltérő: a regény eleji levelekben a lány erőltetetten szlenges, „jópofizó”, ahogy egy feltűnést kelteni akaró lányrajongó írja a levelet az idősebb írónak. Jellemző továbbá ezekre a levelekre az angol nyelv túlzott használata, bár ezt indokolja, hogy a lány angol felvételre készül, az író pedig angolból fordít. A sok idegen nyelvű betét azonban kissé mégis

zavaró, bár Temesi ezekben is játéklehetőséget kínál az olvasónak: idézi a lány egyik angol nyelvű, Magritte-ről írt dolgozatát, majd írja, hogy a dolgozat nyelvtani és helyesírási hibáktól hemzseg; az olvasó dolga ezután ezeket megkeresni, kijavítani. Vagy akár lefordítani. Temesi ugyanis azt írja, hogy „*A reklám beszéljen magyarul*” (105), ezután pedig a reklámot a regénnyel poétikailag hasonlóan mondja: a lényeg a tökéletes megformáltság. A regény teljesen magyar nyelvűvé tétele az olvasó feladata: Temesi újabb támadó (sakk)lépése: fordításra „kényszerít”. Azonban csak a regény elejére jellemző ez az „erőltetett” szlengesség-angolosság; később, mikor már a két szereplő/elbeszélő hangját halljuk (eddig leveleknek szavait olvastuk), közelítünk a nyelvi normához. Az életkori és nembeli eltérés viszont ekkor is érzékelhető mind nyelvi, mind gondolkodási szinten. A regény utolsó fejezetében – amikor a lány már angol anyanyelvűeket tanít magyarra – Vera el is elmélkedik erről: „*A nyelv nem más, mint egy olyan dialektus, amelynek határőrsege, rendőrsége, hadserege van. Az élet is egy idegen nyelv, amit mi mindannyian különböző akcentussal és rosszul beszélünk.*” (177)

Itt nem szabad elfelejtenünk, hogy a regény egyik szereplője/elbeszélője író. Akinek hivatása a nyelvvel való játék. Mondjuk a regényírást. A *Királyáldozat* is egy olyan regény, amely magáról a regényről, a regényírásról, általánosabban az írásról (is) szól. A szereplő Tamási Gábor szerint „*Ha jó a szöveg, akkor az elején van egy kampó, amely elkapja az olvasó tekintetét. A következő mondatban jön a következő kampó és így tovább, húzzák befelé. Amikor azt hiszi, hogy elengedették, mert egy kicsit elengedik, akkor megint elkapják. Ennek van egy ritmusa, attól függően, hogy mi íródik.*” (106) Temesi ezt valósítja meg a regényben: az első kampó az első fejezet in medias res kezdése, melyet négy olyan fejezet követ, melyek a törté-

net szempontjából előzményeknek számítanak: az első fejezet előzményei. Levelek párbeszéde a következő négy fejezet, mely arról számol be, hogy az író hogy jut el a lány lakására az első fejezetben. A kicsit elengedő kitérő után kapaszkodik meg az első kapocs: a hatodik fejezet valójában az első folytatása. És így tovább: a kapcsok szorgosan akadnak egymásba, s ha időnként van is egy kis lazítás, (amikor a férfi például taoról, vallásról, saját karrierjéről: tévészerelésről, reklámírásról illetve szerelmes regényt nem-írásról, a lány pedig Amszterdamból és a szomszéd Csiri néniről számol be), a történet s az olvasó végül is eljut a regény végére, nem téved el, nem szakad le.

Később egy újabb írói gondolat olvasható: „*Csak a kezdők utánoznak. A profik lopnak.*” (110) A huszadik századvég irodalmára jellemző intertextualitás és a montázs-technika megjelenik Temesi műveiben. A *Királyáldozatban* is: a világ és a magyar kultúrtörténetből utal rájuk vagy idéz többek között a következőktől: Paul Simon és más zenészek, Freud, Shakespeare, Zweig, Mark Twain, Ortega y Gasset, Pessoa, T.S. Elliot, Wittgenstein, Walt Whitman, Benjamin Franklin és Quentin Tarantino, számos idegen kultúrából szólás-mondások, bölcsességek is idézettek, illetve Krúdy, Móra, Simonffy András, Vas István, Bella István, Agh István, valamint Nagy Feró és a Beatrice neve vagy műve tűnik föl a regényben. Rajtuk kívül a regény két szereplője/elbeszélője cinikusan nyilatkozik egyszer a Hit Gyűlekezetről, és egy ismert személyiségről. Ez utóbbi így hangzik: „*A Kis Gnóm egy sunyi, répafejű seggdugasz, alamuszi divatbáb volt, huszonöt kiló télkabátban, mobiltelefon nélkül. Úgynevezett „ifjúsági” tévéműsorokat vezetett kezdetben, aztán rappelt, mint minden szűkagyú a generációból, végül csinált magának egy reklámcéget.*” (128) Az így jellemzett személyt lehet kedvelni és lehet nem kedvelni, a két tábor körülbelül

ugyanakkora. Temesi női hőse, Vera, úgy látszik, nem szereti. S hogy mit keres egy ilyen durván odamondó-aktuális rész egy szépirodalmi műben? Talán erre a regény másik mondata a válasz. A férfi mondja: „És megtudod, mi az irodalom, ha egyszer rólad írok.” (39) (E a hiú hitvallás nem idegen Temesi hőseitől, de Tamási Gábor védekezik a hiúság mint legfőbb vád ellen: bevallja, megindokolja azt. Mint a sakkban: lehet támadva is védekezni.)

Azonban nemcsak másoktól, de magától is sokat idéz, „lop” Temesi: ahogy ezt már korábbi műveiben is megfigyelhetjük, előszeretettel helyezi új kontextusba korábbi írásait. Most is olvashatunk tőle két tárcát (az egyiket Vera idézi), egy tárca-vázlatot, részletet a taos-könyv fordításából, egy tévéműsor elhangzott szavaiból, olvashatunk rádióreklámokat, film- illetve szappanopera-forgatókönyvet, sőt, még egy olyan levél szövegét is, melyet a szerelmes regények kiadói írnak a leendő szerzők számára, elvárások gyanánt. Illusztrációk ezek a betétszövegek: Tamási Gábor életének éppen aktuális szakaszához.

„Minden történetnek három oldala van. Az enyém, a tettek és mindazé, ami a kettő között van. Ez a történet a harmadik fajta, még akkor is, ha rólam szól elsősorban” (45) – mondja egy helyütt Tamási Gábor a referencialitásról. Temesi sohasem rejtette véka alá, hogy írásainak hősei nem véletlenül hasonlítanak rá: szemüvegesek, bajszosak, hosszú a hajuk, magasak, fekete kabátjuk van, tudnak angolul, kínaiul, okos dolgokat mondanak és kevésbé okosakat tesznek stb. Ez azonban még bárki lehetne. De Temesi tovább megy a hősei jellemzésében: az ő férfiai írnak, s ráadásul eddig a *Por* című lexikonregényt írták (élték), most a *Híd* címűt. A készülő regény a *Királyáldozatban* körvonalazódik, itt kap címet, s azzal búcsúzik Tamási Gábor Verától, hogy „Az én levelem hozzád a *Híd* lesz”. (A híd maga, mint épít-

mény, felruházva persze az „összekötni valamiket”-jelentéssel többször is jelen van a regényben.) De a kezdő fejezetekben Vera szól Tamási első könyvéről (hogy nincs meg neki), első regényéről („*TŐŐÖKJÓ*”, mondja), a 3. könyvet cím szerint említi, a férfi viszont arról számol be, hogy most egy kutyás kisregényen dolgozik, egy fordításon (*A testi és lelki szerelem taója*), aztán egy színdarabon, egy *A vér rózsája* című film forgatókönyvén, végül egy babonás könyvön, melyeknek így-úgy mégis közük van Temesi Ferenchez. Viszont nem akarunk úgy járni, mint a regény férfihőse, aki rájön: „*Így jár az, aki nem tudja az életet elképzelni szerelem nélkül. Vagy az irodalmat képzelet nélkül. A tényirodalom is irodalom.*” (118) Ha nem akarunk olvasás közben mattot kapni, higgyük el, hogy a könyv Tamási Gáborról szól.

A férfi és lány életkora között huszonhárom év van. A könyv huszonhárom fejezetből áll, huszonhárom lépésben közeledik a vége felé. „*A világ sakkjábla, [...] ahol a figurák a létező jelenségek és a játékszabály a természet. Van logika benne. Más, mint az emberé, de van neki.*” (68) A regény logikája maga a szerkesztvezető sakkjátszma: a legszembeűnőbb példa: hogy amikor világos a nyolcadik lépésben sáncol, Vera fejezete így kezdődik: „*Védekeztem a sötét Gabó ellen, mit tehettem volna. Védekeztem, ahogy tudtam.*” (57). Még ugyanebben a lépésváltásban, amikor a nő ideiglenesen távozik Tamási életéből, a férfiből újra író lesz: „*És másnap elkezdte magát írni a regény – írja. – Annyival tartoztam neki, hogy visszafoglaljam a munkaidőmet és energiámat.*” (60) Es így tovább: támadó lépésnél a partner felé közeledés, védekező lépésnél távolodás illetve elhárítás jelenik meg a történetben. Amatőr és profi játszik egymás ellen: a kezdőnek csak elképzelései vannak az élet-játékról, annak egy szerelem-szeletéről, ellentétben a profival, aki irányít. Egy ideig, a tizen-

nyolcadik lépésig. A sakkjátszmát végül a nagymester elvesztette az amatőr ellen. Mi tudjuk, hogy „egy játszmát csak akkor lehet megnyerni, ha felborult az egyensúly. Ha a hadállás egyensúlyban van, nincs meg benne a zseniális ötlet lehetősége.” (66) „Aki megnyeri a partit, még nem biztos, hogy jól játszott. Csak abban lehet biztos, hogy elkerült egy döntő hibát, amelyet az ellenfél kihasználhatott volna” (92).

Hogy Temesi Ferenc, az író elkövette ezt a hibát, eldönteni az olvasó feladata. A szerző kihív minket egy partira: élénk tette a regényt, olvassuk el. Játsszunk el vele.

Es még valami: a sakkregényben feltűnik a szegedi Tündér utca táblája, Tamási

Gábor főzőfülkéjének ajtaja fölött. Tündér és sakk: tündérsakk. Tündérsakknak nevezzük a sakk-feladványoknak azt a csoportját, melyben a sakkjáték szokásos célkitűzéseitől eltérünk. Jelen esetben eme eltérés miatt született az új, jellegzetes Temesi-regény. Jellegzetes, mert alapvetően sem a mit, sem a hogyan nem változott meg Temesi prózájában, mégis új. Így talán kimondható: aki eddig nem szerette Temesi Ferenc regényeit, valószínűleg ezt sem fogja, viszont aki kedvelte és szívesen olvasta őket, a *Királyáldozat*ban sem fog csalódni.

Balogh Tamás

MEDGYESSY FERENC